

Svetlana KALEZIĆ-RADONJIĆ*

SAVREMENA KNJIŽEVNA KRITIKA I ETIKA

Sažetak: Književna kritika je više od ostalih dviju disciplina koje konstituišu nauku o književnosti (istorije i teorije književnosti) usmjerena na vrijednosno ocjenjivanje literarnog umjetničkog djela. U prilog njenom naučno utemeljenom izricanju vrijednosnih sudova ide i mogućnost kombinovanja dijahronog i sinhronog pristupa, koji su pojedinačno gledano, karakteristika već pomenutih srodnih disciplina. Pa ipak, savremena književna kritika u Crnoj Gori i pored razvijenog analitičkog instrumentarija sve više ide u pravcu praznog fraziranja, kada se uz obilje verbalizma i zamagljenih afirmativnih sudova na kraju ne kaže ništa. U radu se bavimo razlozima koji su doveli do ovakvog stanja, ali i podsjećamo na važnost etike i profesionalnog poštenja u domenu ove grane nauke o književnosti, uz konkretne primjere. Ako je zadatak književne kritike da u mnoštvu djela istakne ona koja su posebno vrijedna čitalačke pažnje, te da ukaže na neadekvatna ili neuspjela umjetnička rješenja i time olakša posredovanje između knjige i recipijenta, ali i potencijalno unaprijedi buduća djela u nastajanju, u ovom trenutku se sa pravom može postaviti pitanje njenog smisla i opstanka.

Gljučne riječi: *književna kritika, etika, vrednovanje, moral*

Hram nauke je mnogolika građevina. Različiti su i ljudi koji po njoj hodaju i duhovne sile koje su ih u nju dovele. Poneki od njih bavi se naukom u radosnom osećaju svoje nadmoćne duhovne snage: njemu je nauka poput sporta koji treba da mu donese snažan doživljaj i zadovoljenje častoljublja; mnogi drugi pak samo zbog korišćenja prinosne častoljublja prinosne ovde kao žrtvu svoju moždanu masu. Kad bi došao neki anđeo gospodnji i poterao iz hrama sve one koji spadaju u gore spomenute kategorije, hram bi se neprimetno ispraznio, ali ostalo bi u njemu ipak još ljudi iz prošlog i sadašnjeg vremena.

Albert Ajnštajn

* Doc. dr Svetlana Kalezić-Radonjić, Filozofski fakultet u Nikšiću, Univerzitet Crne Gore

Dakle, prema prirodnim i moralnim osnovama, proces usavršavanja, koji čini moralni smisao našeg života, može biti zamisliv samo kao kolektivni proces, koji se odvija u zbirnome čovjeku, to jest u porodici, narodu, čovječanstvu (...) U neprestanom uzajamnom djelovanju ličnog moralnog podviga i organizovanog moralnog rada zbirnog čovjeka moralni smisao života ili Dobro dobija svoje konačno opravdanje, otkrivajući se u svojoj čistoti, punini i snazi.

Vladimir Solovjov

1. UVOD

Nauku o književnosti konstituišu tri discipline (teorija književnosti, istorija književnosti i književna kritika) koje su među sobom usko povezane i podijeljene različitim ciljevima proučavanja. Književna kritika je više od ostalih dviju disciplina usmjerena na vrijednosno ocjenjivanje literarnog umjetničkog djela i kao takva najviše je usmjerena na proučavanje konkretnog književnog teksta. U prilog njenom naučno utemeljenom izricanju vrijednosnih sudova ide i mogućnost kombinovanja dijahronog i sinhronog pristupa, koji su pojedinačno gledano, postupci imanentni istoriji i teoriji. Međutim, proučavanje književnosti u idealnim uslovima, zapravo, podrazumijeva blisko sa dejstvo sve tri discipline, uz upotrebu što više metoda u osvjetljavanju što većeg broja aspekata.

Sâm terimin *kritikós* u značenju „sudija (ocjenjivač književnosti)”, javlja se prvi put krajem IV vijeka prije nove ere (Velek, 1966: 20). Iako je kasnije kroz istoriju doživio mnoge modifikacije i promjene značenja, ipak je ostalo nepromijenjeno viđenje po kojem je to jedno od osnovnih vidova proučavanja književnosti. Kritički pristup nekom predmetu kritike podrazumijeva pristup bez pristrasnosti ili predrasuda, dok kritičko mišljenje podrazumijeva „kognitivnu strategiju koja se uglavnom sastoji u stalnom proveravanju i testiranju mogućih rešenja” čime se provjeravaju nedostaci već postojećih (Reber, 2010: 288, 334). Međutim, kada je o književnoj kritici riječ — podrazumijeva se da ona, prije svega, prosuđuje književne pojave — „ukoliko to suđenje (odnosno vrednovanje) književnih umetničkih dela ili pojava hoće da bude ozbiljno, ono bi trebalo da počiva na razumevanju pojava koje prosuđuje (vrednuje). Bez tog razumevanja suđenje je moguće, ali ono ne može da bude ozbiljno ili vredno” (Milosavljević 1997: 52). Budući da se osnovni zadaci nauke tiču prikupljanja, opisivanja i klasifikovanja podataka, definisanja pojmova, uopštavanja, objašnjavanja, razumijevanja, predviđanja događaja i kon-

trolisanja pojava, ona je, naročito u domenu humanističkih ili kritičkih nauka, dužna da iskaže i svoj vrijednosni sud. Upravo se taj segment smatra najproblematičnijim, naročito sa stanovišta tzv. pozitivnih nauka, jer onaj koji vrednuje to čini iz perspektive sopstvenog doživljaja umjetničkog djela, ali i iz različitih perspektiva osnovnih polazišta sa kojih pristupa književnom tekstu.

Etiku su mnogi različito definisali, kao filozofiju morala, kao *filozofiju htjenja* (Marić 2004: 45), kao filozofiju o *specifično ljudskom djelanju*, odnosno *filozofiju o pojedinačnom slobodnom djelatnom karakteru čovjeka* (Perović, 2001: 58). Proučavanje ličnog odnosa književnog kritičara prema sopstvenom postupanju u kontekstu zadataka nauke o književnosti svodi se, zapravo, na odnos vrline i djelanja u antičkom smislu, tj. na sukob između normativnog i faktičkog (Kangrga, 1966), i kao takvo ulazi u samu suštinu moralnog fenomena. Osnovna teza koju zastupamo u radu tiče se, u suštini, zavisnosti književne kritike od društvenih previranja i nemogućnosti njene potpune autonomnosti.

2. ISTORIJSKI RAZVOJ, PODJELE I FUNKCIJA KRITIKE

Mišel Fuko smatra da se *prava kritika*, zapravo, javlja od XVI vijeka, kada se u epohi klasicizma mijenja odnos prema jeziku, pa se više ne insistira na odgonetanju dubljeg smisla ispod jezičkih znakova, već na fenomenu funkcionisanja tih znakova. Tada komentar zamjenjuje kritika: „Taj novi odnos koji uspostavlja jezik prema samom sebi nije ni jednostavan ni jednostran. Na prvi pogled kritika se suprotstavlja komentaru kao analiza vidljive forme otkrivanja skrivenog sadržaja. Ali pošto ta forma jeste i forma predstave, kritika može analizirati jezik samo riječima istine, tačnosti, svojstva i izražajne vrijednosti. Otuda mješovita uloga kritike i dvosmislenost koje se ona nikad nije uspjela osloboditi. Ona ispituje jezik kao da je on puka funkcija, skup mehanizama, velika nezavisna igra znakova; ali ona istovremeno ne može propustiti da mu ne postavi pitanje o njegovoj istinitosti ili lažnosti, o njegovoj providnosti ili njegovoj neprovidnosti, dakle — o načinu prisutnosti onoga što on kazuje riječima pomoću kojih to i predstavlja” (Fuko 1971: 143). U vezi sa ovim Fuko smatra da se fenomen kritike, zapravo neprekidno kreće između profanizacije i sakralizacije što uslovljava njenu kompleksnu dvostruku prirodu,¹ te da se pritom mogu izdvojiti njena četiri različita oblika: *kritika refleksiv-*

¹ „Takva je, u svojoj raznovrsnosti, dimenzija kritike, koja se neminovno rađa kad jezik samog sebe ispituje na osnovu svoje vlastite funkcije. Od klasicizma, komentar i kritika se duboko suprotstavljaju jedno drugome. Govoreći o jeziku riječima predstave i istine, kritika

je (koja funkcioniše kao kritika riječi), *kritika gramatike* (koja kroz sintaksičku analizu posmatra red riječi i rečenične konstrukcije), *kritika retorike* (koja analizira figure i različite tipove govora) i *kritika jezika* (kojim se definiše odnos jezika sa onim što predstavlja) (Fuko 1971: 143–144).

Pored ove postoje i druge podjele ove naučne discipline koja se bavi proučavanjem književnosti u sveukupnosti njenih problema, te tako, u zavisnosti od predmeta, postoje: *filološka kritika* (koja se uglavnom bavi proučavanjem rukopisa i različitih izdanja u potrazi za najpotpunijim oblikom datog teksta), *estetska kritika* (koja se u traganju za umjetničkom supstancom književnog djela ili teksta naročito osvrta na prisustvo utvrđenih jezičko-izražajnih sredstava, te se kao takva, istorijski gledano, bitno mijenjala, jer su različite epohe imale različite ideale), *ideološka kritika* (koja je poseban akcenat stavljala na vezu društva i ideologije, podređujući literaturu drugim oblicima društvene svijesti — ideologiji, religiji, politici — i zahtijevajući od nje direktan angažman u društvenim previranjima), *sociološka kritika* (koja pri sagledavanju književnog djela naglašava nacionalne, rasne, porodične, ili plemenske prilike, pritom uzimajući u obzir i sve ostalo što uslovljava piščev rad poput privrede, geografije, religije...), *utilitaristička kritika* (koja od književnog djela zahtijeva da koristi nekom režimu, dogmatskoj ideji, ili se pak koristi u političko-revolucionarne svrhe), *biografska kritika* (koja posebno naglašava vezu piščevog života sa književnim djelom tražeći u njegovoj biografiji glavne razloge za umjetničko stvaralaštvo i formu djela), *impresionistička kritika* (smatra da je glavni zadatak kritike da saopšti svoje impresije povodom djela, prepuštajući se slobodnom nizu asocijacija i osjećanja koje je djelo izazvalo) (Čubelić 1965: 279–283). To je ujedno i jedan od razloga zbog čega su neki teoretičari književnosti smatrali da se književna kritika, generalno gledano, ne može smatrati naukom jer kritičar pri analizi književnog djela polazi od svog „subjektivnog ukusa” (Živković, 1986: 338). Štaviše, jedan od najznačajnijih proučavalaca književnosti XX vijeka, Rene Velek, jasno će ustvrditi: „Određna osobina kritike kao žanra jeste to da u njoj sve mora biti povezano s nama, dok se u književnoj istoriji književnost shvata kao nerazdvojna od razdoblja, te se i procenjuje samo u vezi sa njim. Jedino merilo kritike jeste lično oseća-

ga sudi i profaniše. Održavajući jezik u prodoru ka svome biću i ispitujući ga u smjeru otkrivanja njegove tajne, komentar se zaustavlja pred padinom prethodnog teksta i postavlja sebi nemoguć, uvijek obnavljan zadatak da u sebi ponovi rađanje teksta: on ga sakralizuje. Ta dva načina pomoću kojih jezik uspostavlja odnos prema samom sebi formiraće suparnički duh, iz kog još nismo izašli” (Fuko, 1971: 144).

nje, doživljaj, čarobna nemačka reč *Erlebnis*” (Velek, 1966: 8). Međutim, i u tim slučajevima kritičar polazi od nekih teorijskih stavova i od neke estetike.²

Treba istaći da je rijetkost da se upravo navedene kritike pronađu isključivo u svom „čistom” obliku — mnogo je češći slučaj njihovog međusobnog ukrštanja. U protivnom, kritika koja ocjenjuje književno djelo samo sa staništa neke jednostrane i uske književne teorije ima dobre izgleda da postane dogmatična. Suprotno tome, osnovni zadatak koji se postavlja pred književnu kritiku jeste da bude *naučna i aktivistička*, odnosno da ocjenjuje „književna dela na osnovu šireg poznavanja modernih naučnih teorijskih znanja o prirodi umetničkih dela i na osnovu kritičareve sposobnosti da uočava nove smernice u umetničkom stvaranju pojedinih pisaca” (Živković, 1986: 338). Takođe, važni kritičari su uvijek „prilagođavali svoj metod osebnosti književnog djela, jer je ono samo, svojom umjetničkom vrijednošću, proširivalo pojedine metode, otvaralo nove poglede, mijenjalo ranije a donosilo nove postavke” (Čubelić, 1965: 284). Taj vid proširivanja analitičkih modela u izvjesnom smislu uslovljen je i prestrukturiranjem same literarne tradicije, koja se mijenja svaki put kada u svoje okrilje primi neko novo umjetničko remek-djelo (up. Eliot, 1963).

3. KNJIŽEVNA KRITIKA I ETIKA U MEĐUPROSTORU SUBJEKTIVNOG I OBJEKTIVNOG

Razmatrajući epistemologiju u kontekstu humanističkih nauka, Žan Pijaže je u svojoj knjizi *Epistemologija. Nauka o čoveku* ponudio analizu *objašnjenja* kao važne naučne kategorije. Ovaj naučnik smatra da prije svega postoji ustanovljavanje činjenica i zakona, pri čemu se ovo drugo svodi na „utvrđivanje opštosti činjenice i ne sadrži samo po sebi nikakvo objašnjenje” (Pijaže, 1979: 93). Nakon toga, uspostavljaju se veze među njima izvođenjem zakona, odnosno dedukcijom, i na samom kraju dolazi do njihovog tumačenja. Međutim, nauke o čovjeku su specifične po tome što se često *problem tumačenja postavlja kao problem razumijevanja*, budući da se činjenice svijesti ne moraju poklapati sa materijalnim činjenicama” (Pijaže, 1979: 96) (istakla S. K. R).³

² Kada je riječ o oblicima književne kritike koji su se izdvojili u zavisnosti od korišćenih metoda kao i od zadataka koje pred sebe postavljaju, izdvajaju se: praktična kritika, recenzija (ili književna ocjena), kritička rasprava, književni esej... (Čubelić 1965: 285–289).

³ Primjera radi, Marks, Niče, Frojd, strukturalisti smatrali su da je svijest, gotovo po pravilu, lažna, kriva, neautentična, uslovljena mnoštvom uzroka, te kao takva ne može pred-

Reklo bi se da je ovo glavni razlog za izvjesnu „subjektivnost” koju emaniraju humanističke nauke, pa time i nauka o književnosti. Upravo zbog toga je strukturalizam naročito insistirao na objektivnosti u domenu nauke o književnosti, i to posebno u domenu strukturnih razlika između književnih i neknjiževnih tekstova. Na drugoj strani, u praksi se pokazalo da strukturalističke metode nijesu naročito pogodne za vrednovanje (što čini suštinu književne kritike) ili za izvođenje nekih filozofskih sinteza; čak su i „najtvrdokorniji” strukturalisti, poput Levi Strosa ili Fukoa smatrali da nije moguće u domenu humanističkih nauka postići potpunu egzaktnost iz prostog razloga — jer se bave čovjekom: „egzaktna nauka ne zna za vrednosti; u njoj nema subjekta koji razaznaje dobro i zlo, poželjno i nepoželjno, ona je nema sumnje a-humana” (Marić, 1971: 10).

U skladu sa tim veliki broj istraživača koji se bave metanaukom ističu nemogućnost potpune racionalnosti nauke: „Nema te ljudske spoznaje, ako želi da bude istinita, koja će biti samo objektivna ili samo subjektivna, jer spoznaja ide na celovito objašnjenje i razumevanje stvarnosti, a ono je i jedno i drugo (...) Pošto se *nauka kao sistem saznanja* temelji na nekom *sistemu verovanja* (u postojanje sveta, mogućnosti njegove spoznaje i vrednosti toga saznanja), jasno je da ona ne može biti čisto racionalna delatnost. Iz toga sledi da nauka kao racionalan metod mora pretpostaviti i onaj neracionalni sloj u njoj koji ostaje nedohvatljiv i neshvatljiv za njene pojmove, teorije tehnike” (Šušnjić, 2002: 11, 23). Kada je riječ o književnoj kritici stvar se dodatno komplikuje zbog njene dvojne prirode — kritika podrazumijeva izraženo *osjećanje* za umjetnost, ali teži pojmovnom, sistematskom *znanju* o književnosti. Ovakvo pozicioniranje nauke između subjektivnog i objektivnog karakteristično je i za različita promišljanja morala — tako Hegel ističe da moralno uvijek podrazumijeva „objedinjavanje subjektivnog i objektivnog, ma kako se značaj oba činioca mijenjao” (Jodl, 1963: 75).

Već je rečeno da prosuđivanje jednog književnog djela od strane književnog kritičara, prije obrazlaganja i iznošenja argumenata, uvijek kreće od subjektivnog doživljaja date umjetnine. Međutim, pored toga što je ličan, svaki doživljaj umjetničkog djela je i intersubjektivan zato što „između našeg individualnog doživljaja umjetničkog dela i samog toga dela stoji bogata praksa

stavljati osnovu saznanja zbog „tragičnog rizika subjektivizma”. Međutim, svođenje čovjeka isključivo na njegovo nesvjesno, pri čemu se svjesno i ono što je proisteklo iz slobodne volje sasvim negira i odbacuje kao beznačajno, jeste glavni problem strukturalizma.

koju smo nasledili od drugih, putem negovanja tradicije, putem uticaja kulturne sredine u kojoj živimo i putem sistema obrazovanja kroz koji smo prošli” (Milosavljević, 1997: 53). S obzirom na to da se u procesu doživljavanja i saznavanja jednog umjetničkog djela vodi svojevrsni dijalog kritičara i književnog teksta, može se reći da u ovom slučaju i subjekat i objekat imaju svoje predistorije ili bolje reći — predstrukture. U nauci o književnosti se, mahom kroz pozitivističke književne metode, uglavnom stavljao akcenat na predistoriju nekog teksta, ali je u kontekstu ovog rada zanimljivo vidjeti šta spada u predistoriju jednog književnog kritičara. To su, prije svega, njegovo obrazovanje i njegovo dosadašnje dijalogiziranje sa čitavim nizom drugih književnih djela na osnovu kojih je stekao ne samo dublja čitalačko-analitička znanja o književnosti, već i na osnovu kojih je formirao svoje književne stavove, uvjerenja i na kraju — svoj književni ukus. Međutim, često se zaboravlja da je tu i njegova ličnost, kao i čitav sistem društvenih odnosa u kojima svakodnevno učestvuje.

4. KNJIŽEVNA KRITIKA I FENOMEN DRUŠTVENOG ŽIVOTA

U idealnim uslovima književna kritika, zaista, ima status posrednika između djela i čitaoca u smislu analitičkog pristupa, čiji je glavni cilj da umjetninu približi recipijentu, međutim, problem nastaje kada se u nju uplete fenomen „društvenog života”. Upravo iz tog razloga, književna kritika se doima kao „najproblematičniji” segment nauke o književnosti sa stanovišta etike, pri čemu druge dvije discipline (istorija i teorija književnosti) u manjoj mjeri snose posljedice svakodnevice.

Iako su mnogi proučavaoci etike isticali da „ovo unutarnje središte subjekta, u kome su zatvoreni odgovornost i vrijednost jedinke, oslobođeno je glasne buke svjetske istorije i njenih prostorno-vremenskih promjena” (Jodl 1963: 74), praksa pokazuje da književni kritičari nimalo nijesu imuni na „glasnu buku” istorije, naročito ne nacionalne, jer „naučni procesi su bili, a i sada su društveni procesi” (Harding, 2005: 6–7).⁴

Moglo bi se reći da se funkcija književne kritike razlikuje u zavisnosti od toga da li su u pitanju savremena književna djela ili literarna ostvarenja o kojima je već izrečen neki sud. U prvom slučaju, njen osnovni zadatak je da oci-

⁴ Ovu konstataciju Suzan Harding dalje u tekstu nastavlja oštrim zaključkom: „Nauka je jednostavno *naivčina društva i njegove politike*” (Harding, 2005: 18).

jeni vrijedna umjetnička ostvarenja razdvajajući ih od neuspjelih,⁵ a u drugom da ispita strukturu književnog djela i ukaže na neke njegove nove vrijednosti koje nijesu osvjetljene prethodnim sagledavanjima, budući da su prema mišljenju Romana Ingardena strukturne osobine literarnog djela latentne, te kao takve ne moraju biti otkrivene prvim čitanjem (Ingarden, 1975: 13–16). U oba slučaja, cilj je istovjetan — osvjetliti značenja i ljepote književnog djela kako bi se obezbijedilo što potpunije razumijevanje i uživanje čitalaca.

Međutim, kritičar kao ličnost i kao persona ne moraju se uvijek podudarati, a najčešće se i ne podudaraju (Kriger, 1982: 75–105), što čitavu situaciju čini još kompleksnijom. Iako je Kriger dati problem osvjetlio isključivo sa stanovišta teorijskih pozicija, kada se kritičar suočava sa složenošću svog doživljaja umjetničkog djela i nemogućnošću da ga sasvim odredi uz pomoć teorijskih univerzalija,⁶ vjerujemo da se data tipologija može proširiti i na kontekst društvenog života.

Prilikom percipiranja savremenih domaćih autora izvjestan broj kritičara sklon je pravljenju raznih ideoloških ustupaka, pa se dešava da istakne vrijednosti onih autora sa kojima dijeli slična politička ubjeđenja, a da ospori vrijednosti onih na suprotnim pozicijama, ne uzimajući pritom u obzir stvarnu umjetničku vrijednost nekog djela. Tu su, naravno, i lični razlozi kritičarevog djel (ov)anja, koji se mogu ticati i ličnih relacija sa piscima čijim se djelom bavi. Razmatrajući fenomen kritike Volter je zabilježio: „Izvrstan kritičar bio bi umetnik sa mnogo znanja i ukusa, bez predrasuda i zavisti. To je teško naći” (Volter 1973: 208). Nažalost, stvari se nisu mnogo promijenile od Volterovog vremena, naročito u slučajevima onih kritičara koji se i sami bave književnošću i koji pripadaju određenim književnim udruženjima. Tada se mahom dešava promocija pisaca udruženja kojem i sâm kritičar pripada, a negativno vrednovanje ili, što je češći slučaj, potpuno i namjerno ignorisanje onih iz protivničkog udruženja. Data situacija je naročito karakteristična za Crnu Goru, gdje se kroz postojanje dva zvanična udruženja književnika, od ko-

⁵ Upravo u tom segmentu ona posjeduje neke dodirne tačke sa novinskom kritikom, iako to čini znatno detaljnije i sa mnogo kompleksnijom aparaturom.

⁶ „Persona kaže: 'Ja sam u pravu kad se radi o ovom objektu i uopšte našem doživljavanju literarnih objekata, čiji poučan primer predstavlja ovaj objekat. Ti treba da se saglasiš sa mnom'. A ličnost (ili prividna ličnost) uporno tvrdi: 'Isključivo sam ja ta koja doživljava ovaj doživljaj koji se nikad ranije nije dogodio. Ja moram da čuvam njegovu izvornost i moj lični ulog u njemu, bez obzira hoće li se drugi složiti sa onim što ja u njemu nalazim i, čak, bez obzira da li se to slaže sa mojim sopstvenim drugim doživljajima'” (Kriger, 1982: 93–94).

jih svako pretenduje na to da bude „državno”, dešava cirkularno, međusobno hvaljenje autora iste grupacije čime se artifičijelno podiže ugled datog udruženja, a time posredno i onih koji pohvalu izriču. Da data situacija nije samo „čedo savremenosti”, te da su se takvi slučajevi dešavali od davnine svjedoči i ovaj citat: „Neponovljive tragedije Rasinove su sve bile kritikovane, i to vrlo loše; zbog toga što su ih kritikovali suparnici. Umetnici su merodavne sudije umetnosti, to je tačno, ali te merodavne sudije su skoro redovno podmićene” (Volter 1973: 208). Na drugom mjestu Volter tvrdi da kritika ne smije da bude neinovativna u smislu ponavljanja već rečenog (budući da se u pravoj književnoj kritici podrazumijeva kombinovanje kritičkog i kreativnog mišljenja koje vodi novim rješenjima i uvidima), ali ne smije da bude ni zlonamjerna.⁷

Još jedan „problematičan” razlog potencijalnog nastanka književne kritike tiče se ekonomskog aspekta — naime, priličan broj kritičara je prinuđen da daje svoj sud o knjigama na promocijama autora čije djelo ne cijene uvijek, zarad novca. U takvoj konstelaciji odnosa podrazumijeva se da kritički sud ne smije biti negativan, ali glavni problem nastaje ukoliko kritičar prihvati da govori o knjizi prije nego je stekao uvid u njene vrijednosti. Tada se pitanje profesionalnosti aktivira u svojoj dvostrukosti — ako je kritičar plaćen za predstavljanje knjige, on mora osvjetliti njene pozitivne aspekte, a ako pozitivnih aspekata nema, oni se ne smiju izmisliti. Ovakva situacija umnogome doprinosi iskrivljivanju kritičkog diskursa i njegovom svođenju na nizanje fraza i floskula kojima se suštinski ništa ne kazuje („riječ je o veoma iskrenoj knjizi”, „ovo ostvarenje plijeni svojom originalnošću”, „autor je ovom knjigom upisao još jednu zvijezdu na književno nebo” i sl.), na nizanje književnih asocijacija koje, zapravo, nemaju nikakve direktne veze sa djelom koje se predstavlja, ili prosto na govor o samom autoru i o njegovim ljudskim kvalitetima. Manji broj kritičara koji se nađu u ovakvoj situaciji pristupi tzv. deskriptivnoj metodi bez izricanja vrednosnih sudova (da se djelo opiše i da se akcenat stavi na njegov sadržaj, a ne sadržajnost), što u kontekstu nemogućeg izbora pred koji ovakva situacija stavlja kritičara (iznevjeriti svoju ljudsku mjeru ili svoju profesionalnost) figurira kao jedino korektno rješenje koje u isto vrijeme može odgovoriti zahtjevima naučne istine i zahtjevima stvaraočevog ega. Ostale

⁷ „Ne nameravam da govorim ovde o onoj klasičnoj kritici, koja loše obnavlja reč nekog starog pisca koju smo ranije dobro razumeli. Ne dodirujem one prave kritike koje su razrešile što se može od povesti stare filozofije. Video sam kritike koje se granice sa satirom” (Volter 1973: 203).

humanističke nauke se u manjoj mjeri od nauke o umjetnosti susrijeću sa neodomicama koje uključuju i fenomen ljudskih osjećanja, mada detaljnija istraživanja etike pokazuju da osjećanje igra bitnu ulogu u poimanju i prakticiranju morala.

5. MORAL IZMEĐU UVJERENJA I OSJEĆANJA

Ispravno i neispravno ponašanje u domenu određenog moralnog koda kroz istoriju filozofije osvjetljavano je najrazličitijim razlozima i koncepcijama etike — od kantovskog „kategoričkog imperativa” (izvedenog iz univerzalnog zakona uma i koncepcije morala kao društveno-ugovorne tradicije), preko egoističkih koncepcija (živjeti za unapređenje sopstvenih interesa), deontoloških (ne kršiti pravila čak i kada bi nam njihovo kršenje moglo donijeti bolje posljedice), i konsekvencijalističkih (prema kojima treba činiti ono što ima najbolje posljedice), i teorija vrline (ne šta treba da činim, već kakva ličnost treba da budem), do teorija prava (prema kojima se moral može zasnovati na pravima) (Singer, 2004). Budući da se etika bavi vrijednostima, dobrim i lošim, u njoj ključno mjesto zauzimaju pojmovi moralne svijesti i savjesti, koji su uvijek u vezi sa vlastitom samoopservacijom. Suštinski momenat moralnosti čini uvjerenje, a iz njega proizilaze namjera, odluka i izbor.

Međutim, važan segment ovog fenomena čini i osjećajni dio ličnosti o čemu su govorili i antički filozofi, ali u kontekstu našeg rada čini nam se da je datu tezu, iako ne sasvim originalnu, jer su o njoj govorili i antički mislioci, najbolje eksplicirao Vladimir Solovjov u svom djelu *Opravdanje dobra*. Ovaj ruski filozof i pjesnik iznosi stav prema kojem, zapravo, u osnovi etike stoje čovjekove emocije i to, prije svega, stid, samilost i poštovanje, te da upravo one pokrivaju sve moguće čovjekove moralne odnose prema onome što je niže od njega, što mu je ravno ili što je više od njega. Stid, prema njegovom viđenju, figurira kao glavni regulator ljudskog ponašanja, te se dobro može činiti jedino ako se vjeruje u njegovu važnost, obaveznost i veličinu (Solovjov, 1994: 525), pri čemu savjest figurira kao univerzalnija varijanta stida.⁸ Međutim, iako kreće sa „unutrašnjih pozicija” Solovjov ne isključuje kolektivni

⁸ „Ako je djelanje vrednovano negativno, onda se u djelatniku pojavljuju specifično moralni osjećaji stida i kajanja” koji se odnose na „određene vrijednosti i norme čije kršenje prijeti osramoćenjem” i na „unutrašnje priznanje vlastite krivice zbog određenog postupka ili ponašanja, bilo u formi javnog priznanja, bilo u formi osjećanja žaljenja zbog učinjenog (Perović, 2001: 472, 473–474).

aspekt morala: „Sadržaj moralnog zakona je isto ono što je dato u dobrim osjećanjima, samo zaodjenuto formom sveopšteg i neophodnog (obavezujućeg) zahtjeva ili imperativa” (Solovjov, 1994: 515). Budući da se etika bavi dobrim ili lošim „u ljudskom postupanju prilikom ostvarivanja vlastitih ciljeva i namera” (Reber 2010: 163), te da se akcentat, u vezi sa etičkim, stavlja na dobro i ispravno djelanje (Riz 2004: 214), moglo bi se reći da glavne etičke nedoumice nastaju u međuprostoru sopstva i drugosti, vlastitosti i alteriteta, koje bi trebalo razriješiti ne samo unutar sebe, već i na nivou kolektiviteta.

6. USAVRŠAVANJE ETIČKIH POZICIJA U OKVIRU (NAUČNE) ZAJEDNICE KROZ POJAM SLOBODE

Važnost prevođenja apstraktnog u konkretno naglašavaju sve definicije morala: „Ako je moralnost apstrakcija koja je u osnovi nekog moralnog čina, tada su moralni principi njene konkretizacije” (Reber 2010: 338); „*Moralni principi*, koji u filozofsko-etičkoj refleksiji dobivaju određenja *etičkih principa*, ne mogu imati karakter teorijskih postulata, niti aksiomatskih pretpostavki ljudskog moralnog praksisa, nego uvijek izražavaju određeni slobodno postavljeni credo, opštu humanu pretpostavku ljudskih htijenja i težnji, onoga što treba da se čini i kako treba da se čini” (Perović, 2001: 326–327). Međutim, konkretizacija apstraktnog u domenu morala zavisi od stalnog moralnog usavršavanja pojedinca koje je jedino moguće sprovesti kroz zajedničko usavršavanje sa kolektivom,⁹ jer kao što istice Švarc „etika može nastati samo onde gde su ljudi u većem broju upućeni jedni na druge, gde postoji zajednica i gde pojedinac ne može činiti ili ne činiti šta hoće. Time ona po svojoj suštini uvek stoji u određenu odnosu prema državi ili prema onom što nju zamjenjuje” (Đurić 1990: 2). Kada je riječ o savremenoj književnoj kritici trebalo bi na nivou šire naučne zajednice sprovesti ostvarenje dva važna zadatka — jačanje njene naučne autonomnosti od nenaučnog kolektiva, na jednoj strani, i moralno jačanje naučne zajednice, na drugoj. Oba cilja se mogu sprovesti u djelo jedino u okviru kolektiviteta, jer „tek u čovjekovoj pripadnosti moralnoj zajednici dobijaju pojmovi dužnosti i vrline određeni sadržaj i pretvaraju

⁹ „Društvo je objektivno ostvariv sadržaj razumno-moralne ličnosti, ne njena krajnja spoljna granica, već suštinska dopuna, nedjeljiva cjelina zajedničkog života, djelimično već ostvarenog u prošlosti (zajedničko predanje), djelimično onog što se ostvaruje u sadašnjosti (služenje društvu) i, najzad, onog koji anticipira buduće savršeno ostvarenje (zajednički ideal)” (Solovjov, 1994: 541).

se u neposredno ispoljavanje opšteg duha u subjektivnosti, koja zna da je opšte kao njena pokrećuća svrha i spoznaje da je u njemu zasnovano njeno dostojanstvo, kao i sve posebne svrhe. Ovdje se krug etičkih fenomena zatvara u sebe” (Jodl, 1963: 74).

Etičko usavršavanje društva i individue olakšalo bi se kroz jasno formulisane etičke principe i kroz dosljednu etičku praksu, čime bi se smanjila diskrepanca između morala i običajnosti na šta je još Hegel skrenuo pažnju — principi ponašanja jedne zajednice zasnovani su na običajima, i ta je običajnost korporativnog karaktera, dok moral ima mnogo univerzalniji karakter važeći za sve narode i vremena, što ga čini apsolutnom običajnošću. Međutim, važan preduslov moralnosti nijesu samo jasne naznake šta činiti, a šta ne, već i sloboda iz koje se moral rađa i proističe: „U modernom moralno-etičkom iskustvu sloboda se razumije kao njegov bestemeljni temelj, kao izvor koji daje da može biti moralnosti, moralne ličnosti” (Perović, 2001: 258).

Sloboda u smislu samostalnosti i autonomnosti od spoljašnjih uticaja i moći čini pretpostavku morala u tom istom smislu. Ako je književni kritičar koji se bavi domaćim savremenim temama u tom kontekstu prilično neautonoman od društva, onda ispada da nije ni slobodan. Njegovu neslobodu naročito naglašavaju situacije u kojima je prinuđen da vjeruje u ne-vrijednost. „Ako čovek veruje u nešto što je vredno, onda njegovo verovanje ima za posledicu da on postaje odlučan da čini prave stvari i otporan na svaku vrstu prinude da čini suprotno. Kako bismo mogli bilo šta činiti, ako nismo uvereni da je vredno to što činimo” (Šušnjić 2002: 21). Taj isti stav može se pronaći u dalekoj davnini, u sokratovskom viđenju pojma *autarkeje* (zadovoljstva samim sobom, nezavisnosti, unutrašnje oslobođenosti od tiranije), slobode da se čini najbolje.¹⁰ Platonovsko viđenje je slično sokratovskom u smislu da je slobodan „onaj čovjek čije je djelanje usmjereno na Dobro, jer samo Dobro, u vlastitoj autarkeji, donosi pojedincu slobodu. (...) Sloboda, dakle, za pojedinca nije nezavisnost naprosto, nego je držanje pri onome što je najbolje u njegovoj duši” (Perović, 2001: 276, 277). U kontekstu savremene književne kritike za naučnika bi sloboda bila bavljenje pravim, a ne umišljenim književnim vrijednostima. Međutim, postoji još jedno važno ishodište ljudske i naučne slobode, koje figurira kao posljednji izvor etičkih vrlina, a to je — volja. Bez nje bi sam koncept dobra i ispravnosti bio nemoguć, te je dužnost naučnika,

¹⁰ Takođe, up. Đurić 1990: 255 gdje se detaljno objašnjava Sokratov princip — da niko ne griješi namjerno, već iz vlastite zablude, tj. nepoznavanja onog puta koji vodi dobru.

bez obzira na polje istraživanja, da jača svoju volju za ispravnim djelanjem i da posjeduje visok stepen samoosviještenosti.¹¹

Ako bismo napravili modifikaciju čuvene Šopenahuerove ideje po kojoj je „postepeni proces saznanja sveta ujedno postepeni proces oslobađanja od sveta” (Kasirer 2000: 389), mogli bismo reći da, na drugoj strani, pravo bavljenje naukom zapravo i donosi slobodu, iako smo u ovom radu uglavnom stavili akcenat na ograničenja koja iz takvog bavljenja proizilaze. Međutim, (sa)znanje sobom nosi i pojmove odgovornosti¹² i dužnosti¹³ koji se svi uklapaju u veliki mozaik etike. Pitagorejsko učenje o tri načina života (život užitka, politički život i misaoni život) moglo bi se primijeniti i na ograničenja naučnika da se na dostojan način bave svojim pozivom i profesijom — njih sprečava ili materijalna korist ili osjećanje časti, važnosti i moći, pri čemu se zanemaruje fundamentalna pretpostavka bavljenja naukom — misaono traganje za istinom. Tada dolazi do promjene korisnosti u korist, što nužno vodi degradiranju pojma nauke. Stoga, glavni problem etike u nauci o književnosti ne tiče se toliko pojma dobra u klasičnom smislu, koliko pojma naučne istine, i nastaje kada među njima dođe do kolizije. Formulisući učenje o dužnosti Fihte naročito razmatra problem jastva, njegove uzročnosti, supstancijalnosti i uzajamnog dejstva sa drugim „jastvima”¹⁴ — u ovom slučaju sopstva književnog kritičara sa sopstvom pisca. Međutim, problem je u tome što se domen umjetničke

¹¹ „Za Sokrata bit moralnosti jeste u tom samoosvještenju. Ono je samo po sebi dovoljno (kao „počelo”, logos) da se obuzdaju patetička stanja duše (na način samosavlađivanja, enkrateia), te da bude rukovodeće načelo koje neposredno obezbjeđuje nepogrešivost ljudskog djelanja. *Niko ne griješi namjerno*, jer se po sebi razumije da znanje dobra vodi dobrom djelanju, dok loše djelanje proizilazi iz pogrešnog uvjerenja o dobrom” (Perović, 2001: 395).

¹² Čitav aparat donošenja moralnih odluka zasniva se na pretpostavci da smo odgovorni za ono što smo slobodno izabrali da činimo.

¹³ Zamjena ideje vrline idejom dužnosti najočitija je u okviru Kantove filozofije, mada bi se ovakva smjena ideala zapravo mogla staviti i u kontekst kontrasta novovjekovne filozofije prema antičkoj. Takođe, iako se ne uklapa u naučni diskurs, već književni zanimljivo tumačenje pojma dužnosti ponudio je i Niče u svom čuvenom djelu *Tako je govorio Zaratustra*: „Ko je veliki zmaj, što ga duh ne može nazvati više gospodarem i bogom? „Ti si dužan” zove se veliki zmaj. Ali duh lava kaže: „ja hoću”. „Ti si dužan” ispriječilo mu se na putu, blistajući poput zlata; životinja je to s ljuskama, i na svakoj se ljusci zlatno sjaji: „Ti si dužan!”” (Niče, 1975: 24)

¹⁴ „Ja, koje može da se odredi samo kao jedinka, nužno se nalazi u uzajamnom djelovanju sa drugim individualnim jastvima (...) Ako su moje jastvo i samostalnost uopšte uslovljeni slobodom drugog, tad ne može moj nagon za samostalnošću naprosto imati cilj da poništi uslov svoje vlastite mogućnosti, tj. slobodu drugog” (Jodl, 1963: 53).

slobode ne može preklapati sa domenom naučne istine, to jest — naučna istina se ne može opravdavati tezom *de gustibus non est disputandum*, pa „jedini valjani i ispravni postupak koji se dá izvesti jeste donošenje što je moguće objektivnijeg suda, a to znači učiniti ono što čini svaki naučnik i znalac — izdvojiti predmet svog proučavanja (u našem slučaju književno umetničko delo), razmotriti ga pažljivo, ispitati ga, protumačiti i, konačno, vrednovati, pomoću merila izvedenih, proverenih i podržanih najširim mogućim znanjem, najpažljivijim mogućim posmatranjem, najtananijom mogućom osećajnošću i najpoštenijim mogućim sudom” (Velek, 1966: 16). Estetički zahtjevi u domenu književnosti imaju isti status kao i etički ili naučni, a cjelokupno naše društvo „zasniva se na pretpostavci da znamo šta je pravično, a sva naša nauka na pretpostavci da znamo šta je istinito” (Velek, 1966: 17).

Preuzevši Platonovo nasljeđe Ciceron je odredio četiri kardinalne vrline: umjerenost (*temperantia*), hrabrost (*fortitudo*), razboritost (*sapientia*) i pravednost (*iustitia*) (Perović, 2001: 398). Moglo bi se reći da su upravo ove osobine ključne za dostojno bavljenje naukom u kontekstu etike — jedan od sjajnih primjera može se pronaći na samom početku XX vijeka, kada je glasoviti kritičar Bogdan Popović, povodom smrti Jovana Jovanovića Zmaja, napisao tekst *Šta je veliki pesnik* u kojem je dokazao da Zmaj toj grupaciji nije pripadao. Iako bi nekrološki okvir teksta podrazumijevao visok stepen kurtoazije i izbjegavanje „iskrenih” ocjena nečijeg lika i djela, Popović se usudio na to i naučno opravdao svoj gest (Popović 1963: 5–39). Naučno-moralni čin ovog kritičara umnogome može rasvijetliti razliku između legalnog i moralnog u odnosu na razloge djelovanja, koji su u ovom slučaju bili motivisani samo jednim — naučnom istinom.

7. UMJESTO ZAKLJUČKA — SAVREMENA KNJIŽEVNA KRITIKA U KONTEKSTU PRIMIJENJENE ETIKE

Budući da se naziv kritika koristi u vrlo razuđenom i raznovrsnom značenju, za književnu kritiku bi se moglo ustvrditi da je riječ o „određenom i smišljenom naporu da se jedno djelo razmotri, prosudi i ocijeni, da se pokaže njegovo značenje i vrijednost u književnom svijetu i društvenom životu” (Čubelić 1965: 279). Ipak, „književni svijet” i „društveni život”, naročito kada su u pitanju savremene nacionalne teme, često stavljaju kritičara pred etički izbor.

Različiti filozofi su se bavili ovim fenomenom sa stanovišta normativne etike (koja treba da normira uputstva za odlučivanje u domenu dobra i zla) ili metaetike (koja treba da logički analizira upotrebu riječi ispravno i neisprav-

no itd.), a često se kod tradicionalnih filozofa dešavalo i kombinovanje ova dva pristupa, te se dolazilo do najraznovrsnijih koncepcija: moralni realizam smatra da postoji objektivna moralna realnost, intuicionizam da se moralna ispravnost nekih principa može intuitivno saznati, naturalizam da se dobrota i ispravnost mogu poistovjetiti sa nekom drugom osobinom (božja volja ili sreća), subjektivizam — da je moral subjektivan, te je svaka moralna opcija podjednako dobra, relativizam — po kojem u moralnim stvarima ne postoje univerzalne istine, već je on relativan u odnosu na određeno društvo ili kulturu,¹⁵ univerzalni perspektivizam, koji se tiče načina donošenja moralnih odluka, a u biti kombinuje kantovski i utilitaristički pristup itd. (Singer, 2004)

Začeci etike prirodnog zakona vezuju se još za antički period i tiču se suprotnosti između pojmova *nomos* (ono što je promjenjivo kao društvene prakse, običaji ili društveni zakoni) i *physis* (onoga što je nepromjenljivo, stvarnost ili priroda). Međutim, ako se pitanje etike postavi prije svega kao pitanje savjesti i osjećanja u vezi sa njom, može se vidjeti da ono u suštini spada u nepromjenjive zakone — bez obzira na društvenu praksu nedjelanje u skladu sa vlastitom (naučnom) savješću nužno proizvodi osjećanje gorčine. Zato je važno uspostaviti vezu između subjektiviteta i opštosti sa stanovišta najvažnijeg unutrašnjeg regulatora ljudskog ponašanja — osjećanja.¹⁶

Razmatranje odnosa književne kritike i etike bi najvećim svojim dijelom spadalo u domen primijenjene etike, budući da opšte normativne teorije morala pitanje ispravnosti djelanja situiraju u domen apstraktnih normativnih projekcija koje često nijesu ni u kakvoj vezi sa konkretnim životnim uslovima, uslovljenostima i stanjima. Upravo iz tih razloga Diter Birnbaher je napravio distinkciju između idealnih normi i normi prakse, odnosno između osnovnih etičkih načela i praktičnih pravila, smatrajući da bi u kontekstu ljudskog života bilo potrebno izvršiti „adaptaciju idealnih normi” (Jakovljević, 1999: 12–13). Ovakva adaptacija otvara i neka zanimljiva teorijska pitanja, a prije svega pitanje da li je u tom slučaju riječ o prilagođavanju fundamentalnih etičkih načela, ili o znatno drugačijim, tj. novim normama? U kontekstu književne kritike najčešće je riječ o varijanti prvog slučaja, kada se kroz prizmu jasnih etičkih načela u kritičkom djelanju ne govori o svim aspektima jednog knji-

¹⁵ Inače, subjektivizam i relativizam poriču da etika ima bilo kakvu univerzalnu ili objektivnu vrijednost.

¹⁶ Subjektivnost, koja je uopšte nosilac slobode i sa stanovišta moralnosti još se razlikuje od ovog njenog pojma, dolazi u moralnom do toga da stvarno posjeduje svoju vlastitu suštinu, svoju unutrašnju opštost” (Jodl, 1963: 74).

ževnog teksta, već se prećutkuju oni njegovi segmenti u kojima umjetnička supstanca nije bila na zadovoljavajućem nivou. U kontekstu realnosti, glavni problem u vezi sa odnosom savremene književne kritike i etike proizilazi upravo iz povezanosti sintagmi „književni svijet” i „društveni život”, te u tom dijelu dolazi do najvećih malverzacija naročito kada se razmatra djelo savremenih nacionalnih pisaca, pri čemu se kritičari ponekad ne upravljaju samo prema vrijednosti djela iz perspektive naučnika, već uzimaju u obzir i svoje druge društvene uloge i pozicije.

Bez obzira na sve njene negativne aspekte, vrijednost i važnost književne kritike ne mogu se osporiti. Dala je velik doprinos u onome što je bila i ostala njena osnovna funkcija — u posredovanju između književnog djela i čitalaca. Ne može se, takođe, osporiti ni njeno nastojanje da se otkriju prave književne vrijednosti i da se uspostavi određena hijerarhija među literarnim djelima. Međutim, ako „kritika označava jednu vrstu otklanjanja mogućih pogrešaka na putu sticanja saznanja na svim nivoima spoznajnog procesa” i ako je „određena slobodom i spontanošću da se *opravda istina*”, te se njome, „dakle, ostvaruje *pravda, istina*” (Laušević 1995: 9,16) književni kritičar je dužan da služi onim naučnim principima u koje vjeruje slobodno, bez pritiska prinude ili lične koristi.

Ovakvo djelanje u skladu sa etičkim postulatima proizilazi iz totaliteta životnih iskustava¹⁷ i uslovljava opštu dobrobit — i samog naučnika i društva koje predstavlja, vodeći ih oboje ka pojmu ucjelinjenja: „Jedinstvena suština morala je cjelovitost čovjeka, usađena u njegovu prirodu kao rezidentna norma, koja se ostvaruje u životu (ličnom i istorijskom) kroz dužno djelanje kroz borbu s centrifugalnim i usitnjavajućim silama egzistencije” (Solovjov, 1994: 536). Ona, dakle, proizilazi iz totaliteta iskustava, a kao posljedicu ima cjelovitost koja nastaje usklađenim sadejstvom unutrašnjih i spoljašnjih „regulatora”, vrline i norme, što doprinosi postojanju „moralnog blaga” na čijem usavršavanju treba kontinuirano raditi.¹⁸

¹⁷ „Priroda moralnog fenomena je takva da proizilazi iz totalnog iskustva ljudskog individualnog i povijesnog života, iz samorefleksije toga iskustva, iz traganja za višom legitimacijom kritičko-povijesnog svijeta, te konačno iz načina i smisla moralnosti kao oblika praksa” (Perović, 2001: 95).

¹⁸ Solovjov, primjera radi, vidi vrlinu (kao ličnu osobinu), normu (kao pravilo dobrog ponašanja) i moralno blago (kao posljedicu ovo dvoje) kao ključne odrednice morala (Solovjov 1994: 123). „Naš život dobija moralni smisao i vrijednost kada se između njega i savršenog Dobra uspostavi veza *koja se usavršava*” (Solovjov, 1994: 513).

Iako etiku u širem smislu nije moguće objasniti isključivo preko brige za dobrobit, Džozef Raz smatra da „dobrobit ima snažan aktivni uticaj na moralne dužnosti koje ljudi imaju jedni prema drugima” i da „dobrobit i ličnost, tj. karakter, dve su najosnovnije (i duboko međusobno povezane) dimenzije na osnovu kojih ljudi razumevaju i prosuđuju sebe i druge ljude (...) U velikoj meri naša dobrobit se sastoji u tome da (1) svesrdno i (2) uspešno sledimo (3) vredne (4) aktivnosti” (Raz, 2005: 11). Iako ovaj autor dobrobit vidi, prije svega, kao dobar život koji najviše određuju aktivnosti od vrijednosti koje ne moraju nužno biti moralnog karaktera, u kontekstu naše teme istakli bismo značaj „opšteg dobra” koji se ovdje implicitno podrazumijeva.

Nobelovac, biolog Žan Mono u tom smislu je predložio novu etiku, etiku (naučnog) saznanja, pri čemu bi Nauka zamijenila Boga. Komentarišući ovaj Monoov stav, Sreten Marić zaključuje: „Ali nauka nije samo znanje, ona je i moć. Kao i svuda drugde, etika i u nauci nije pitanje samo znanja i neznanja, već pre svega odnosa moći i nemoći, a mnogi bi rekli i pitanje ljubavi i slobode” (Marić 1979: 10). Takođe, ako se ne smetne sa uma važan „zakon” po kojem nauka nije toliko istinita koliko istinoidna,¹⁹ doći ćemo do zaključka da su naučnici uglavnom ne moralni, već moraloidni. Stoga, „religiji nauke” treba prići sa ovih pozicija, sa pozicija slobode i ljubavi, ali i sa pozicija realnih predstava o ograničenjima naučnika koji proučavaju književnost da im se u igri „svrstavanja pesnikā u vrednosni stupnjeviti niz” (Velek, 1966: 9) dā apsolutna autonomija. Kada se shvate i prihvate obje tendencije, čime pomalo paradoksalno dolazimo do osnovnih hrišćanskih postulata, lakše je napraviti vlastiti put u kojem će i u životu i u nauci važiti isto pravilo — upravljati svakodnevno kompas svoga duha i srca prema svjetlosti najviših etičkih načela.

LITERATURA

- [1] Čubelić, dr Tvrtko. *Književnost*, Zagreb: „Panorama”, 1965.
- [2] Đurić, Miloš N. *Istorija helenske etike*, drugo izdanje, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1990.
- [3] Eliot, T. S. „Tradicija i individualni talenat”, u knjizi: *Izabrani tekstovi*, prevela Milica Mihajlović, Beograd: Nolit, 1963.
- [4] Fuko, Mišel. *Riječi i stvari*, Beograd: Nolit, 1971.

¹⁹ „I tako, na kraju krajeva, moramo shvatiti da nauka nije istinita nego istinoidna, tj. da teži istini (Ilić, 1996: 47).

- [5] Harding, Sandra. *Multikulturalnost i nauka: postkolonijalizmi, feminizmi i epistemologije*. prevela, Vera Nenadov, Podgorica: CID, 2005.
- [6] Ilić, dr Miloš. *Naučno istraživanje — opšta metodologija*, Beograd: Univerzitet u Beogradu i Filološki fakultet, 1996.
- [7] Ingarden, Roman. *Doživljaj, umetničko delo i vrednost*, Beograd: Nolit, 1975.
- [8] Kangrga, Milan. *Etika i sloboda: uvod u postavljanje etičkog problema*, Zagreb: Naprijed, 1966.
- [9] Kriger, Mari. *Teorija kritike*, preveo Svetozar M. Ignačević, predgovor Nikola Koljević, Beograd: Nolit, 1982.
- [10] Jakovljević, Dragan. *Etika*. Ogledi iz primenjene etike. Podgorica: CID, 1999.
- [11] Jodl, Fridrih. *Istorija etike kao filozofske nauke od Kanta do danas*, druga knjiga, preveo Nerkez Smailagić, Sarajevo: „Veselin Masleša”, 1963.
- [12] Kasirer, Ernst. *Problem saznanja u filozofiji i nauci novijeg doba*, tom III, prevela s nemačkog Olga Kostrešević, Sremski Karlovci/ Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2000.
- [13] Laušević, Savo. *Filozofski pojam kritike*. Nikšić: Unireks, 1995.
- [14] Marić, Sreten. „Egzistencijalne osnove strukturalizma”, u knjizi Mišela Fukoa: *Riječi i stvari*, Beograd: Nolit, 1971.
- [15] Marić, Svetislav. *Filozofski rečnik*, Beograd: Dereta, 2004.
- [16] Milosavljević, Petar. *Teorija književnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1997.
- [17] Niče, Fridrih. *Tako je govorio Zaratustra*, Zagreb: Mladost, 1975.
- [18] Perović. Milenko A. *Etika*. Novi Sad: Grafomedia. 2001.
- [19] Petrović, Svetozar. *Priroda kritike*, Beograd: Samizdat B 92, 2003.
- [20] Pijaže, Žan. *Epistemologija*. Nauka o čoveku. Beograd: Nolit, 1979.
- [21] Popović, Bogdan. *Ogledi i članci iz književnosti*. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Srpska književna zadruga, 1963.
- [22] Raz, Džozef. *Etika u javnom domenu*. *Ogledi iz moralnosti prava i politike*, prevela s engleskog Sanja Stepanović-Todorović. Podgorica: CID, 2005.
- [23] Reber, Artur S. i Reber, Emili S. *Rečnik psihologije*, s engleskog prevele Darinka Radivojević, Gordana Miljević, Borislava Maksimović, Ana Todorović, Beograd: Službeni glasnik, 2010.
- [24] Riz, Viljem. *Rečnik filozofija i religija, istočna i zapadna misao*, preveli sa engleskog Jovan Babić, Ivan Vuković, Mašan Bogdanovski i dr. Beograd: Dereta, 2004.
- [25] Solovjov, Vladimir. *Izabrana djela, tom I. Filozofija morala*. Podgorica: CID, 1994.
- [26] Šušnjić, Đuro. *Metodologija. Kritika nauke*, II izdanje. Beograd: Čigoja štampa, 2002.
- [27] *Uvod u etiku*, priredio Piter Singer, preveo s engleskog Slobodan Damnjanović, Sremski Karlovci/ Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2004.
- [28] Velek, Rene. *Kritički pojmovi*, preveli Aleksandar I. Spasić i Slobodan Đorđević, Beograd: Vuk Karadžić, 1966.
- [29] Volter. *Filozofski rečnik*, Novi Sad: Matica srpska, 1973.
- [30] Živković, Dragiša (ur.), *Rečnik književnih termina*, Beograd: Institut za književnost i umetnost u Beogradu/ Nolit, 1986.
- [31] Živković, Dragiša (ur.), *Rečnik književnih termina*, Banja Luka: Romanov, 2001.

Svetlana KALEZIĆ-RADONJIĆ

CONTEMPORARY LITERARY CRITICISM AND ETHICS

Summary

Literary criticism, moreso than the other two disciplines that constitute the literary science (history and theory of literature) aims at evaluation of literary work. Part of its scientific judgement is the possibility to combine diachronous and synchronous approach, which are individually the characteristics of the aforementioned related disciplines. However, contemporary literary criticism in Montenegro, in spite of its developed analytical instruments, moves toward empty phrasing, where the abundance of verbalism and foggy affirmative judgements eventually provides us with nothing. This paper deals with reasons that have lead to such condition, but also reminds about the importance of ethics and professional honesty in the domain of this component of literary science, with concrete examples. If the goal of literary criticism is to highlight the works that stand out in the multitude of others, as well as to point out the inadequate and unsuccessful efforts and therefore makes the relation between the book and the recipient easier, but also to potentially enhance the works to be, in this moment in time there is, rightfully so, the question of its purpose and survival.

Key words: literary criticism, ethics, evaluation, moral